

Tracing Change and Continuity in History Textbooks of the Republican Period in Turkey: The Case of the Union and Progress Society

Refik Turan ¹

To cite this article:

Turan, R. (2022). Tracing change and continuity in history textbooks of the republican period in Turkey: The case of the union and progress society. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 770-791. doi:10.30900/kafkasegt.982031

Research article

Received:12.08.2021

Accepted:11.08.2022

Abstract

According to the generally accepted approach, the Union and Progress Society, which was established as a secret society by a group of military medical students in Istanbul in 1889, left its mark on the events that developed in the last ten years of the Ottoman Empire. The Society also played a role in the organization of the National Struggle and became an important figure in domestic politics, albeit for a short time, during the Republican period. The document analysis method was used in this survey model, which aims to reveal the change in the approach to the Union and Progress Society and unionists in the history textbooks taught in high schools in the Republican era in Turkey. History and the History of the Republic of Turkey (and the History of the Turkish Republic Revolution and Kemalism) textbooks taught in high schools in Turkey between 1931 and 2020 were used as the main material in the research. In this regard, the research was carried out on a sample of 20 textbooks thought to represent the research period. The data obtained in the research were analyzed with descriptive analysis, which is a qualitative data analysis technique, and the findings were evaluated by considering the categories created. As a result of the research, it is understood that the framework and approach to the issues related to the Union and Progress Society in the Republican period were determined in the History textbooks published in 1931, and as a reflection of the internal political developments of the period, the negative approach towards the Committee of Union and Progress in these textbooks gradually weakened and the subjects diversified as they approached the present day. It is possible to say that the opposition between the Republican staff and the Unionists, which was generally felt in the 1931 textbooks, gave way to the Ottoman-Unionist opposition to a certain extent as the 2000s approached.

Keywords: Union and Progress Society, change and continuity, teaching history, history textbooks Unionism

¹ Assoc. Prof., refikturan06@gmail.com, Aksaray University

Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Değişim ve Sürekliliğin İzini Sürmek: İttihat ve Terakki Cemiyeti Örneği

Refik Turan¹

Atıf:

Turan, R. (2022). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi ders kitaplarında değişim ve sürekliliğin izini sürmek: İttihat ve Terakki Cemiyeti örneği. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 679-791. doi: 10.30900/kafkasegt.982031

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi:12.08.2021

Kabul Tarihi: 11.08.2022

Öz

Genel kabul gören yaklaşıma göre 1889 yılında İstanbul’da bir grup Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencisi tarafından gizli bir cemiyet olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti’nin son on yılında gelişen olaylara damgasını vurmuştur. Cemiyet, ayrıca Milli Mücadele’nin örgütlenmesinde rol oynadığı gibi Cumhuriyet Dönemi’nde kısa bir süre de olsa iç siyasetin önemli bir figürü olmuştur. Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde liselerde okutulan tarih ders kitaplarında İttihat ve Terakki Cemiyeti ve ittihatçılara yaklaşımda meydana gelen değişimi ortaya koymayı amaçlayan tarama modelindeki bu çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada temel materyal olarak Türkiye’deki liselerde 1931 yılı ile 2020 yılı arasında okutulan Tarih ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük) ders kitaplarından yararlanılmıştır. Bu çerçevede araştırma, araştırma dönemini temsil ettiği düşünülen 20 ders kitabından oluşturulan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler nitel veri analiz tekniği olan betimsel analiz ile analiz edilmiş, ulaşılan bulgular oluşturulan kategoriler altında ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Cumhuriyet Dönemi’nde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili konuların çerçevesi ve yaklaşım tarzının 1931 yılında yayınlanan Tarih ders kitaplarında belirlendiği, dönemin iç siyasi gelişmelerinin bir yansıması olarak bu ders kitaplarında İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı olumsuz yaklaşımın günümüze doğru yaklaştıkça giderek zayıfladığı ve konuların çeşitlendiği anlaşılmaktadır. Genel olarak 1931 ders kitaplarında hissedilen Cumhuriyetçi kadro-İttihatçı karşıtlığının 2000’li yıllara yaklaştıkça yerini belli ölçüde Osmanlı-İttihatçı karşıtlığına bıraktığını söylemek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: İttihat ve Terakki Cemiyeti, değişim ve süreklilik, tarih öğretimi, tarih ders kitapları, ittihatçılık

¹ Doç. Dr., refikturan06@gmail.com, Aksaray Üniversitesi

Giriş

Ulus inşa sürecinin önemli bir aracı olarak görülen tarihin bir ders olarak okul programlarında yer bulmaya başlaması ulus devlet anlayışının gelişmesiyle paralel bir seyir izlemiştir. Bu çerçevede özellikle ulus devletlerin kurulma aşamasında tarihten meşruiyet sağlama, toplumsal destek kazanma ve ulusal birlik ve bütünlüğü sağlamanın bir aracı olarak yararlanılmıştır (Ersanlı, 2003). Ulus devletlerde tarih eğitimi daha ziyade ulusal kimliğin inşası bağlamında vatandaşlık eğitimi misyonu yüklenmiştir (Safran, 2015; Kaya, 2015). Günümüzde de tarih derslerinin eğitim amaçlarının yanında ulusal bilinç oluşturma, demokrasi, insan hakları ve kültürel haklara saygı ve kültürel kimliğin geliştirilmesi gibi pek çok siyasal ve sosyal amaçlara da hizmet etmesi gerektiği genel kabul görmektedir (Stradling, 2003; Dilek, 2007). Modernite ile birlikte adeta bir varoluş biçimine gelen, duygu, düşünce ve istekleri yönlendirme aracı olarak gelişen tarih, okul programları içerisinde gittikçe daha fazla yer bulmaya başlarken aynı zamanda farklı ideolojilerin rekabet ve çatışma alanı hâline gelmiştir (Tekeli, 2010). Tarih hâlâ toplumun inanç, tutum ve kanaatlerinin oluşmasında oynadığı hayati rol nedeniyle ideolojik mücadelenin önemli bir silahı olarak görülme özelliğini sürdürdüğünden (Hartwell, 1999), tarih öğretimi de siyasal iktidarlar tarafından sürekli olarak farklı yol ve yöntemler kullanılarak etkilenmeye ve kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır.

Tarih öğretimi aralarındaki ontolojik bağ nedeniyle genel olarak o ülkede hâkim tarih yazımının özelliklerini yansıtır (Yazıcı ve Şimşek, 2011). Ülkelerin tarihyazımı anlayışlarında gerek bilimsel gelişmelere gerekse iktidar anlayışındaki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan değişiklikler o ülkedeki tarih öğretimini de etkiler. Her ülkenin tarihyazımı anlayışı, iktidarın ülkenin geçmişini tanımlamasında belirleyici rol oynayan kendine özgü tarihî gelişim koşulları, ideolojisi ve siyasal kültürü gibi pek çok faktör tarafından şekillenir (Ersanlı, 2003). Siyasal iktidarı elinde tutanlar veya bu uğurda mücadele edenler amaçlarına en iyi şekilde ulaşmak için geçmişten daima bir referans olarak yararlanmak yoluna gitmiştir. Siyasal elitler kendi konumlarına meşruiyet kazandıracak ve güçlendirecek bir tarih versiyonunu kitlesel tüketime sunarken genellikle ya geçmişteki başarılarını öne çıkartmış ya da iktidarını dayandırdığı kurumsal yapının köklü bir geçmişe dayandığını göstermeye çalışmıştır (Tosh, 2000). Dolayısıyla iktidarın niteliği ve politik amacı ne olursa olsun her dönemde geçmiş sürekli olarak yeniden yorumlanır, tarih de buna uygun olarak yeniden yazılır. Southgate (2012)'nin ifade ettiği gibi “geçmiş bugünün belirlenmiş ihtiyaçlarına dönük bir görüşle yeni baştan izah edilir.”

Tarih öğretimi, ülkedeki hâkim tarihyazımı anlayışı üzerinden dolaylı olarak maruz kaldığı iktidar etkisinin yanı sıra eğitim ile ilgili karar alma ve yönetme yetkisine sahip kamu otoriteleri tarafından da doğrudan etkilenir, dahası şekillendirilir. Bu aşamada iktidar tarafından hâkim ideoloji veya siyasal yaklaşımlara haklılık kazandıracak şekilde kimi konular ön plana çıkarılır, kimileri geri plana itilir veya görmezden gelinir ve aynı zamanda olay, olgu ve tarihî şahsiyetlere yönelik bakış açısı ve söylem biçimlendirilir, gerektiğinde değiştirilir. Bunda da amaç iktidarların tarih öğretimi ve ders kitapları aracılığıyla kendi konumlarını ve dünya görüşlerini güçlendirip yaygınlaştıracak bir söylem ve kanaati toplumda hâkim kılmak, siyasal meşruiyet kazandırmak, taraftarlarını çoğaltmak ve tabanını güçlendirmektir.

Öğretim programlarına uygun olarak farklı öğrenme materyal ve etkinliklerini bir araya getirerek öğrencilerin kullanımına sunan ders kitapları, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki baş döndürücü hızdaki gelişmelere rağmen eğitim-öğretim sürecinin temel eğitim materyali olma özelliğini korumaktadır. Tarih ders kitapları öğrencilere bilgi kazandırmanın yanında kimlik kazandırma (Safran, 2015), ideoloji yayma, siyasal yönelimler doğrultusunda hareket etme ve tüm bunları tarihsel meşruluğa dayandırarak haklı gösterme (Pingel, 2003) gibi işlevlere de sahiptir. Dolayısıyla bir ülkede verili bir zaman sürecinde tarih ders kitaplarının incelenmesiyle, esasen o ülkede tarihsel süreç içerisinde tarihyazımı ve tarih öğretimine içkin olan ideoloji ve bakış açısındaki değişimi ortaya koymak mümkün olabilmektedir. Tarih ders kitapları üzerinden gerçekleştirilen araştırmalar, araştırmanın özel amaçlarının yanı sıra genel olarak tarihin katı, statik ve değişmez metinler olmayıp, zaman, mekân ve özellikle de hâkim ideolojik yaklaşımlardaki değişime bağlı olarak sürekli bir değişim içinde olduğunu anlamaya katkı sunması boyutuyla da anlamlı ve önemlidir.

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde okutulan tarih ders kitaplarında İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne (İTC) ve ittihatçılara yaklaşımda meydana gelen değişimi ortaya koymaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti İttihad-ı Osmanî adıyla Mayıs 1889’da Askeri Tıbbiye Mektebinde kurulmuş (Hanioglu, 1985; Mardin, 1995; Karabekir, 1995) olup, 1894 yılında İttihat ve Terakki adını almıştır (Mardin, 1995). Askeri Tıbbiye öğrencileri İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Hüseyinzade Ali ve İshak Sükûfi tarafından kurulan (Kuran, 2000) Cemiyet, Genç Osmanlılar çizgisinin bir devamı olarak, vatani kurtarmak, meşrutiyeti ilan edip azınlıklara yasa önünde eşitlik tanımak suretiyle devleti tekrar eski gücüne kavuşturmak amacı gütmüştür (Ahmad, 2007). Cemiyet Birinci Dünya Savaşı’nın ardından 5 Kasım 1918’deki son kongresinde resmen kendisini feshetmiş, eski ittihatçı mebusların büyük çoğunluğu bir süre Teceddüd Fırkası içerisinde faaliyetlerini sürdürmüşse de bu fırka 1919 Mayıs’ında Osmanlı Hükümeti tarafından kapatılmıştır (Zürcher, 1992). İTC Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahiptir. Cemiyet, Osmanlı Devleti’nin son on yılında gelişen olaylarda temel belirleyici olarak damgasını vurmuştur. Cemiyetin kendini feshetmesinden sonra da ittihatçılar Millî Mücadele’nin örgütlenmesinde aktif rol oynarken Cumhuriyet Dönemi’nde kısa bir süreliğine de olsa iç siyasi muhalefetin önemli bir unsuru olmuşlardır. İttihatçılar aynı zamanda Karpat’ın da (2010) ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan itibaren oluşan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin siyasi bir sentezini yaparak Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin altyapısını hazırlamıştır. Bu çerçevede ittihatçılar Cumhuriyet ideolojisini ve örgütlerini hazırlamış, kadrosunu yetiştirmişlerdir. Literatür incelendiğinde, imparatorluk devrinden Cumhuriyete geçiş sürecinin önemli bir figürü olan İTC’nin ve ittihatçıların tarih ders kitaplarına yansımaları farklı boyutlarıyla ortaya koymayı amaçlayan sınırlı sayıda çalışmanın olduğu anlaşılmaktadır (Sungur, 2016; Poyraz, 2018; Yıldırım, 2019), Cumhuriyet Dönemi’nde okutulan tarih ders kitaplarında İttihat ve Terakki Cemiyeti ve ittihatçılara temas noktası olarak belirlenen dokuz farklı tema üzerinden Cemiyete ve ittihatçılara yaklaşımdaki değişim ve sürekliliği ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Yöntem

Genel tarama modelinde tasarlanan bu çalışmada “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan” (Yıldırım ve Şimşek, 2003) doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. “Genel tarama modeli, çok sayıdaki elemandan oluşan bir evrende evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir.” (Karasar, 1998). Araştırma 1931-2020 yılları arasındaki dönemde her on yıllık dönemde okutulan Tarih ve TC Tarihi/ T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarından tesadüfi örneklem yoluyla seçilen birer ders kitabı olmak üzere toplam yirmi ders kitabından oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örnekleme dâhil edilen ders kitapları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1’de gösterilen ders kitaplarının incelenmesi sonucu elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiş; ulaşılan bulgular “İTC’nin kuruluşu”, “İTC ve Meşrutiyetin ilanı”, “Mustafa Kemal ile İTC arasındaki ilişki”, “31 Mart Vakası ve İTC”, “Babıâli Baskını”, “İTC’nin hükümet dönemi”, İTC’nin ideolojisi”, “İttihat ve Terakki Yönetimi ve Birinci Dünya Savaşı” ve “Cumhuriyet Dönemi iç siyasi mücadelelerinde ittihatçılar” kategorileri altında organize edilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 1
Araştırma Örneğine Dâhil Edilen Ders Kitapları

Sıra No	Kitabın Adı	Yazarlar	Yayın Yılı
1	Tarih III, Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi	Komisyon	1931
2	Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti	Komisyon	1931
3	Yeni ve Yakınçağlar Tarihi.	A. M. Mansel, C. Baysun, E. Z. Karal	1942
4	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	E. Z. Karal	1945
5	Tarih, Lise III. Sınıf	E. Oktay	1956
6	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	M. K. Su, K. Su	1956
7	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	N. Serdarlar, F. Çetinkanat	1964
8	Tarih Lise III, Yeni ve Yakınçağlar	E. Oktay	1967
9	Tarih III, Yeni ve Yakınçağlar	N. Akşit	1972
10	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)	E. Z. Karal	1975
11	Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük.	M. K. Su, A. Mumcu	1985
12	Tarih Lise 3	N. Uğurlu, E. Balcı	1989
13	Tarih 2, Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliği'ni Uygulayan Ortaöğretim Kurumları İçin	K. Y. Koprman, B. Yediyıldız, Y. Alpaslan, H. Y. Ercan, Ö. Ergenç, R. Genç, Ö. İzgi, H. Metin, R. Önsoy, R. Turgut	1995
14	Lise ve Dengi Okullar İçin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	M. K. Su, A. Mumcu	1996
15	Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12 Ders Kitabı.	İ. Akdin, M. Çakmak, M. Genç	2009
16	Ortaöğretim Tarih 10	V. Turan, İ. Genç, M. Çelik, C. Genç Ş. Türedi	2009
17	Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Komisyon	2013
18	Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı	A. Laçın, B. Önal, B. Demir, E. Erdem, M. Kaplan, M. Arıca, S. Gündoğdu, V. Aydemir, Y. Karakaya, Y. Çakmak	2018
19	Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12	A. Çevik, G. Koç, K. Şerbetçi	2020
20	Ortaöğretim Tarih 11	E. Yüksel, M. A. Kapar, Ö. Bağcı, F. Bildik, K. Şahin, L. Şafak, M. Ardıç, S. Yıldız, Y. Ardıç	2020

Araştırma yazılı materyaller olan ders kitapları üzerinde gerçekleştirildiğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular

Bu bölümde Türkiye’de Cumhuriyet devrinin ilk lise tarih ders kitaplarının yayınlandığı 1931 yılından 2020 yılına kadar geçen yaklaşık doksan yıllık süreçte tarih ders kitaplarında İTC ve ittihatçılar ile ilgili yer verilen konulara yaklaşımda ortaya çıkan değişim ve süreklilik “İTC’nin kuruluşu”, “İTC ve meşrutiyetin ilanı”, “Mustafa Kemal ile İTC arasındaki ilişki”, “31 Mart Vakası ve İTC”, “Babıâli Baskını”, “İTC’nin hükümet dönemi”, “İTC’nin ideolojisi”, “İttihat ve Terakki Yönetimi ve Birinci Dünya Savaşı” ve Cumhuriyet Dönemi iç siyasi mücadelelerinde ittihatçılar” kategorileri altında ele alınarak değerlendirilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kuruluşu

Ders kitaplarında İTC'nin kuruluşuyla ilgili konular genel olarak cemiyetin kuruluş zamanı ve şekli ile Mustafa Kemal tarafından Şam'da kurulan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesi ile ilişkisi bağlamında ele alınmış olup, cemiyetin kurucularından bahsedilmemektedir. Cemiyetin kuruluşu ise genel olarak ülkenin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış sorunlara çözüm arayışı amacıyla kurulan muhalefet örgütleri, özellikle de Jön Türk muhalefeti çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırma döneminin ilk kitabı olan 1931 yılı basımı Tarih ders kitabında İTC'nin kuruluşu Paris'te 1902 yılında gerçekleştirilen Jön Türk Kongresi'nde oluşan fikir ayrılığına dayandırılmaktadır. Bu kongrede Ermenilerle iş birliği yapılmasını ve Avrupa devletlerinin yardımının talep edilmesini isteyenler cemiyetten ayrılırken, bu önerilere karşı olanlar Terakki ve İttihat ismini benimseyerek faaliyetlerine devam etmişlerdir (Komisyon, 1931a). Daha sonra Mustafa Kemal'in Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesinin ismi Terakki ve İttihat olarak değiştirilmek suretiyle iki cemiyet birleştirilmiştir:

1906 senesi Ekim ayında bazı arkadaşlarıyla Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti isimli gizli ve ihtilalci bir cemiyet kurdu... Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin faaliyetini Rumeli'ye teşmil etmek maksadıyla Mısır ve Yunanistan'dan geçerek gizlice Selanik'e geldi ve cemiyetin Selanik'te bir şubesini açtı. Meşrutiyetin ilanı sıralarında bu cemiyet İttihat ve Terakki adını aldı. (Komisyon, 1931b, s. 8).

1942 yılından itibaren okutulan ders kitaplarında kongredeki fikir ayrılıklarıyla ilgili bir önceki ders kitabının tam tersi şekilde yanlış bilgi verilmekte ve İTC'yi "Türk ve Müslüman olmayan halk ile geniş bir iş birliğine taraftar olanların" kurduğu belirtilmektedir:

Osmanlılığa bağlı olarak meşrutiyet idaresine taraftar olanlar Avrupa'da fikrî bir propagandaya koyulmuşlardır. Bunların içinde Türk ve Müslüman olmayan halk ile geniş ölçüde bir iş birliğine taraftar olanlar Terakki ve İttihat isimli siyasi bir cemiyet kurmuşlardı. Cemiyetin ilk amacı Abdülhamit'i meşrutiyet idaresini kurmağa mecbur etmek olacaktı. (Mansel vd., 1942, s.173).

Bu ders kitabında da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesinin İttihat ve Terakki ismiyle çalışmaya başladığı bilgisine de yer verilmektedir.

1950'li yılların başlarından itibaren yaklaşık yirmi yıl okutulan tarih ders kitaplarında İTC ile ilgili bilgiler bir miktar değişmekte; Cemiyetin 1890 yılında meşrutiyeti ilan ettirmek amacıyla kurulduğu, daha sonra Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ile birleştirilerek son hâlini aldığı belirtilmektedir (Oktay, 1956; Oktay, 1967). İki cemiyetin birleşmesi hususu 1964 yılında yayınlanan TCT ders kitabında önceki ders kitaplarından farklı bir şekilde açıklanmaktadır:

Mustafa Kemal 20 Haziran 1907'de Kolağası rütbesine yükseldi. 16 Eylülde Üçüncü Ordu'ya nakloldu. Bu nakil Mustafa Kemal'e siyasi faaliyetlerinde daha verimli çalışma imkânı verdi. Selanik'e geldiği zaman Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ndeki bütün arkadaşları İTC'ye girmişlerdi. Mustafa Kemal de bu cemiyete girdi. (Serdarlar ve Çatinkanat, 1964, s.24).

1970'li yıllarda okutulan ders kitaplarında verilen bilgiler de bu ders kitaplarıyla aynı olup, cemiyetin kuruluş tarihi belirtilmemektedir (Akşit, 1972). 1980'li yıllarda okutulan ders kitaplarında İttihat ve Terakki'nin aydınlar tarafından İstanbul'da kurulan gizli bir cemiyet olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu ders kitabında Selanik'te kurulduğu belirtilen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti isimli bir cemiyetten de ilk kez söz edilmekteyse de bu cemiyet ile İTC arasında herhangi bir bağ kurulmamaktadır (Uğurlu ve Balcı, 1989). 1990'lı yılların tarih ders kitabında Jön Türklerin İstanbul'da kurdukları İttihatı Osmanî Cemiyeti'nin isminin sonradan İttihat ve Terakki olarak değiştirildiği, daha sonra ise Selanik'te faaliyet gösteren Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleştiği belirtilmektedir (Kopruman vd., 1995). Böylece 1980 ve 1990'lı yılların ders kitaplarında İTC ile Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin birleştiği bilgisine yer verilmezken, 1990'lı yıllarda okutulan tarih ders kitabında bir önceki dönemde okutulan ders kitaplarında sadece isminden bahsedilen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin İTC ile birleştiği bilgisine yer verilmektedir.

2008 yılından itibaren okutulan tarih ders kitabında 1931 yılında yayınlanan kitapta olduğu gibi cemiyetin kuruluşu 1902 Jön Türk Kongresi'ne dayandırılmaktadır. Ancak bu ders kitabında daha önceki kitaplarda fikir ayrılığı oluşturan hususlardan sayılan "Ermenilerle iş birliği yapılması" yerine "ordu desteğinin sağlanması"na yer verilmektedir (Turan vd., 2009). Aynı dönemde okutulan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (TCİTA) ders kitabında Cemiyetin meşrutiyet taraftarlarınca 1889

yılında İttihadı Osmanî Cemiyeti çatısı altında faaliyete başladığı, daha sonra bunların İTC etrafında birleşerek mücadelelerini sürdürdükleri belirtilmektedir (Akdin vd., 2009). Bu kitapta o zamana kadar okutulan ders kitaplarında benimsenen “birleşmenin Mustafa Kemal’in Selanik’te bulunmadığı bir zamanda gerçekleştirildiği” şeklindeki geleneksel yaklaşımın aksine Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin Selanik şubesi ile İTC’nin bizzat Mustafa Kemal tarafından birleştirildiği belirtilmektedir (Akdin, 2009). 2020 yılında yayınlanan ders kitaplarında 1889 yılında İttihadı Osmanî Cemiyeti adıyla kurulan cemiyetin 1895’te İttihat ve Terakki adını aldığı, ayrıca cemiyetin mason ve İtalyan Carbonari teşkilatlarını örnek alarak kurulduğu belirtilmektedir:

İttihat ve Terakki Cemiyeti, mason ve İtalyan Carbonari teşkilatlarını örnek alarak kurulan bir örgüttür... Gizli faaliyet gösteren cemiyet üyeleri Sultan II. Abdülhamit’e karşı Fransız İhtilalinin düşüncelerini kendilerine örnek alan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasal amacı meşrutiyeti ilan edip Mebusan Meclisi’nin açılmasını sağlamaktır. (Çevik vd., 2020, s.26).

Bu ders kitaplarında Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nden bahsedilmemektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Meşrutiyetin İlanı

Ders kitaplarının tamamında İTC’nin temel amacının II. Abdülhamit’e meşrutiyeti ilan ettirmek olduğu belirtilmekle birlikte bu kitaplar arasında bu amaçla gerçekleştirilen ayaklanmalara ayrılan yer ile ayaklanmalara gerekçe oluşturan Reval Görüşmesi’ne yaklaşımda farklılaşmalar olduğu anlaşılmaktadır. 1931 tarihli tarih ders kitabında Reval Görüşmesi’nde İngiltere ve Rusya’nın Makedonya’yı Osmanlı Devleti’nden ayırmaya karar vermeleri üzerine İTC’nin merkez ve şubelerinin Yıldız ve Babiâli’yi telgraf yağmuruna tutarak, meşrutiyetin ilanını talep ettikleri belirtilmektedir. Sonuçta II. Abdülhamit Kanuni Esasi’yi uygulamak zorunda kalmıştır (Komisyon, 1931a). Bu ders kitabında isyanın gelişimi hakkında sınırlı bilgilere yer verilmektedir.

1940’lı yılların tarih ders kitaplarında bu konuya yer verilmemektedir. 1950’li yıllardan itibaren okutulan ders kitaplarında Reval’de Makedonya’ya muhtariyet verilmesine karar verildiği, meşrutiyetin ilan edilmesinin Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmasını önleyeceğini düşünen İTC üyelerinin bu amaçla ayaklandıkları belirtilmektedir (Oktay, 1956; Oktay, 1967). Bu kitapta ayaklanmaya daha önceki ders kitaplarına kıyasla çok daha fazla yer ayrılmıştır. Bu ders kitabında yer alan bilgiler daha özet bir hâlde 1972 ders kitabında da yer almaktadır (Akşit, 1972).

1980’li yılların tarih ders kitaplarında daha genel bir ifadeyle Reval Görüşmesi’nde Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına karar verildiği, bunun üzerine İTC üyelerinin harekete geçtiği belirtilmektedir: “Bu sırada İngiltere ile Rusya, Makedonya’nın Osmanlı Devleti’nden ayrılması konusunda Reval’de bir görüşme yaparak anlaştılar. Hasta adam olarak gördükleri Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına karar verdiler. Bu olay İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin harekete geçmesine yol açtı.” (Uğurlu ve Balcı, 1989, s.256). Bu ders kitabında önceki ders kitaplarına oranla isyan ile ilgili daha fazla bilgiye yer verilmektedir. 1990’lı yıllarda okutulan tarih ders kitabında Reval’de Makedonya’da ıslahat yapılmasına karar verildiği ancak İTC üyelerinin Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına karar verildiğini sanarak telaşlandıkları belirtilmektedir:

Rus Çarı ile İngiltere Kralı, Reval’de buluşarak Osmanlı Devleti’nin durumunu, Boğazlar Meselesi’ni ve Balkanların geleceğini ele aldılar. Görüşmeler sonucunda Makedonya’da ıslahat yapılması gerektiğini açıkladılar. Bu olay İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerini telaşlandırdı. Onlar İngiltere ve Rusya’nın Osmanlı Devleti’ni parçalamaya karar verdiklerini sandılar. (Koprman vd., 1995, s.68).

Sonuçta devleti parçalanmaktan kurtarmanın meşrutiyetin ilanıyla mümkün olabileceğini düşünen İTC üyeleri bu amaçla ayaklanınca II. Abdülhamit anayasayı yürürlüğe koyarak meşrutiyeti ilan etmiştir.

2009 TCİTA ders kitabında Reval’de Makedonya’nın muhtariyetine karar verildiği belirtilirken (Akdin vd., 2009), aynı dönemde okutulan tarih ders kitaplarında daha genel ve örtülü bir ifadeyle Reval Görüşmesi’nde Makedonya meselesi, Boğazların durumu ve Osmanlı yönetimindeki Hristiyanlar için yapılacak ıslahatların gündeme geldiği, olayı duyan İTC yöneticilerinin “ülke elden gidiyor” düşüncesi ile harekete geçtikleri belirtilmektedir: “Reval görüşmesinde Makedonya meselesi, Boğazların durumu

ve Osmanlı yönetimindeki Hristiyanlar için yapılacak ıslahatlar gündeme geldi. Bu olay Osmanlı Devletinde duyulunca İttihat ve Terakki yöneticileri ‘ülke elden gidiyor’ düşüncesi ile harekete geçtiler.” (Turan vd., 2009, s.190). 2018 yılında okutulmaya başlanan tarih ders kitabında Reval Görüşmesi’nde Osmanlı topraklarını paylaşma haberinin kısa sürede duyulması ve Osmanlı Devleti’nin sonunun geldiğine dair iddiaların artması üzerine tek kurtuluş yolunun Abdülhamit’i tahttan indirmek ve meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymak olduğunu düşünen İTC üyelerinin Selanik ve Manastır’da ayaklandığı belirtilmektedir (Laçın vd., 2018). Araştırma dönemimizin son ders kitabı olan 2020 TCİTA ders kitabında İngiltere ve Rusya’nın Reval’de bir araya gelerek Makedonya ve Boğazlar konusunda görüştüğü belirtilmekte ancak aldıkları kararlarla ilgili açıklama yapılmamaktadır. Bunun üzerine devleti dağılmaktan kurtarmak için meşrutiyetin ilan edilmesi gerektiğini düşünen İTC üyeleri ayaklanmışlardır (Yüksel vd., 2020). Bu ders kitabında başta Niyazi ve Enver olmak üzere ayaklananlar ile eylemlerine geniş yer ayrılmıştır.

Mustafa Kemal ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki İlişki

Cumhuriyet Dönemi’nde okutulan tarih ders kitaplarında Mustafa Kemal ile İTC arasındaki ilişkinin çerçevesi yazıldığı dönemin iç siyasi gerginliklerinin etkisi altında yazılan 1931 tarihli lise tarih ders kitaplarıyla oluşturulmuştur. Bu ders kitaplarında bir yandan Mustafa Kemal’in İTC içinde aktif faaliyette bulunduğu vurgu yapılırken bir yandan da Mustafa Kemal ile ittihatchılar arasında sınırları özenle çizilen bir mesafe konulmaktadır. Bu mesafe en açık şekilde Mustafa Kemal’in kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin Selanik Şubesi ile İTC’nin birleştirilmesi hususunda birleşmenin Mustafa Kemal’in Selanik’te bulunmadığı bir dönemde gerçekleştirildiğine yapılan özel vurguda göze çarpmaktadır (Komisyon, 1931a1). Söz konusu birleşmeyle ilgili konular İTC’nin kuruluşu başlığı altında ele alındığı için burada tekrar üzerinde durulmamaktadır.

1931 yılında yayınlanan ders kitaplarında Mustafa Kemal’in II. Meşrutiyetin ilanından önce İTC içindeki faaliyetlerine sadece birkaç cümle ile değinilirken, meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan fikir ayrılığı daha fazla ön plana çıkarılmaktadır. Mustafa Kemal 1907 yılında Selanik’e atandıktan sonra İTC içerisinde faaliyetlerde bulunmuştur: “Burada resmî vazifesini ifa ederken evvelce kendisinin tesis ettiği Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin yerine kaim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde de çalışıyordu.” (Komisyon, 1931b, s. 18).

Cumhuriyet Dönemi’nde okutulan ilk tarih ders kitaplarından başlayarak Mustafa Kemal ile İTC ileri gelenleri arasında ortaya çıkan ve sonuçta Mustafa Kemal’in cemiyetin faaliyetlerden geri durarak sadece askerlik mesleği ile ilgilenmesine yol açan fikir ayrılıklarından da bahsedilmektedir. Bu bir ölçüde Mustafa Kemal’in niçin II. Meşrutiyet Dönemi’nde ön planda olmadığı sorusuna verilen bir cevap gibidir. 1931 tarihli ders kitabına göre bunun nedeni II. Meşrutiyetin ilanından sonra Mustafa Kemal’in meşrutiyetin ilanını yeterli görmeyerek daha büyük bir inkılâbın lüzumuna inanması ve ordunun siyasetle uğraşmayıp asli görevine dönmesi gerektiğini düşünmesi, İTC ileri gelenlerinin ise bu görüşü paylaşmamalarıydı (Komisyon, 1931a). Aynı dönemde okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (TCT) ders kitabında bu konu şöyle ifade edilmektedir: “İlan olunan meşrutiyet Mustafa Kemal’i tatmin etmiyordu. O, memlekette büyük ve radikal bir tebeddülün lüzumuna kaildi. Varmak istediği gayeyi daha o zaman tayin etmişti. Fakat Mustafa Kemal’in fikir ve kanaatleri Cemiyetin başka reislerinin fikir ve kanaatlerine uymuyordu... Bunun üzerine Mustafa Kemal Bey politikadan alakasını keserek kendini askerliğe, askerinin talim ve terbiyesine verdi.” (Komisyon, 1931b, s. 18-19). Bu yaklaşım ana hatlarıyla 1940’lı yıllarda yayınlanan ders kitaplarında da sürdürülmüş; Mustafa Kemal’in Selanik’te görev yaptığı sırada İTC içerisinde çok faydalı hizmetler yaptığı belirtilirken, İTC ile arasında çıkan fikir ayrılığı konusunda bir önceki ders kitabında verilen bilgiler korunmuştur (Karal, 1945). 1950’li yıllarda okutulan ders kitaplarında Mustafa Kemal ile Cemiyetin ileri gelenleri arasındaki görüş ayrılığının meşrutiyetten sonra ordunun siyasi hayata karışması konusunda çıktığı ve bu nedenle Mustafa Kemal’in Cemiyetten ayrıldığı ifade edilmektedir (Su ve Su, 1956). 1970’li yıllarda okutulan TCT ders kitabında Mustafa Kemal’in Selanik’te görev yaparken İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde çok faydalı hizmetlerde bulunduğu bilgisi verilmekte ancak Mustafa Kemal ile İTC ileri gelenleri arasında ortaya çıkan fikir ayrılığı konusuna değinilmemektedir (Karal, 1975). 1985 tarihli TCİTA ders kitabında görüş ayrılığının 31 Mart Vakasından sonra siyasetin sivillere bırakılması gerektiği noktasında oluştuğu belirtilmektedir (Su ve Mumcu, 1985). Böylece o zamana kadar görüş ayrılığının başlangıç noktası II. Meşrutiyet gösterilirken ilk defa bu ders kitabında 31 Mart Vakasının sonrası gösterilmektedir. 2013

yılında yayınlanan ders kitabında görüş ayrılığının II. Meşrutiyetin ilanından sonra İTC'nin gizli bir teşkilat olmaktan çıkarılıp parti hâline dönüşmesi ve ordunun siyasetten ayrılması hususlarında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu görüş ayrılığı nedeniyle Cemiyet Mustafa Kemal'i bir bahaneyle Trablusgarp'a göndermek suretiyle Selanik'ten uzaklaştırılmış; Mustafa Kemal de bundan böyle mesleki çalışmalarına ağırlık vermiştir (Komisyon, 2013). 2018 ve 2020 yıllarında yayınlanan tarih ders kitaplarında bu konuya yer verilmemektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve 31 Mart Vakası

31 Mart Vakası, Cumhuriyet Dönemi'nde liselerde okutulan tarih ders kitaplarında İTC ile bağlantılı olarak en fazla yer ayrılan konulardan birisini oluşturmaktadır. Ders kitaplarında tarihsel süreç içerisinde bu konulara ayrılan yer ve ayrıntı düzeyi, isyanın bastırma üzere Selanik'ten gönderilen ordunun teşkili ve idaresinde Mustafa Kemal'in rolü ve II. Abdülhamit'in isyan ile ilişkisi konularında farklılaşmalar olduğu anlaşılmaktadır. 1931 tarihli ders kitaplarında 31 Mart Vakası ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemişken, bu isyan Mustafa Kemal'in ordunun siyasetten ayrılmasına yönelik fikrinin haklılığını gösteren bir örnek olarak sunulmaktadır: "Askerin siyasetten ayrılması hakiki lüzumuna muarız olanlar, bunda isabetsizliklerini görmek için çok beklemeler. Filhakika, İstanbul'da meşrutiyet muhafızı diye, meşrutiyet timsali Meclisi Mebusan etrafında bırakılan, hatta Rumelili kıtalar Halifeliğin taassup aleti olmakta gecikmediler. Derhal din namına hürriyetperverleri İstanbul'da boğazlamaya başladılar (13 Nisan 1909)." (Komisyon, 1931a, s. 143). İsyanın Selanik'te duyulması bazı subaylar arasında hassasiyet yaratmışsa da isyanı bastırma düşüncesi olmadığını gören Mustafa Kemal bir liderlik örneği sergileyerek yetkili mercileri isyanı bastırma üzere İstanbul'a kuvvet göndermeye ikna etmiş, ayrıca bu ordunun kadrosunu belirleyerek kurmay başkanlığı görevini yürütmüştür. Hareket Ordusu adı verilen bu ordu İstanbul'a giderek isyanı bastırması ve "hadisede alakası tespit olunan" II. Abdülhamit'i tahttan indirmiştir (Komisyon, 1931a, s. 143). Bu bilgiler daha özet bir şekilde 1940'lı yılların ders kitaplarına da yansımıştır. Bu ders kitaplarında ayrıca II. Abdülhamit'in isyandan yararlanarak meşrutiyeti kaldırmak istediği için tahttan indirildiği de belirtilmektedir (Mansel vd., 1942).

1950'li yılların başından itibaren okutulan ders kitaplarında 31 Mart Vakası öncesi dönemin genel siyasi durumu hakkında bilgilerin yanı sıra isyanı başlatan olay ve isyanın gelişmesi konularında da ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Hareket Ordusunun teşkilinde Mustafa Kemal'in rolüne yer verilmemekte, sadece bu ordunun kurmay başkanlığı görevini yaptığı belirtilmektedir. Ders kitabında, isyanda II. Abdülhamit'in rolünün olup olmadığı konusunda herhangi bir yoruma da yer verilmemektedir (Oktay, 1956; Oktay, 1967). 1972 tarihli ders kitabında İTC ile ilgili diğer konularda olduğu gibi 31 Mart Vakası hakkında da isyanı mutaassıpların çıkardığı ve Hareket Ordusu tarafından bastırıldığından ibaret sınırlı bilgilere yer verilmekte; bu ordunun teşkilinde ve idaresinde Mustafa Kemal'in rolü ile II. Abdülhamit'in tahttan indirilme nedeni gibi hususlara değinilmemektedir (Akşit, 1972). Aynı dönemde okutulan TCT ders kitabında ise Mustafa Kemal'in 31 Mart irtica hareketini bastıran ordunun hazırlanmasında ve yönetiminde önemli görevler gördüğü ifade edilmektedir (Karal, 1975). 1980'li yıllarda okutulan ders kitaplarında 31 Mart Vakası ile ilgili görece daha ayrıntılı bilgi verilmekte, Mustafa Kemal'in isyanı bastıran Hareket Ordusunun Kurmay Başkanlığı görevini yaptığı belirtilmektedir. Bu dönemde okutulan iki ders kitabından tarih ders kitabında II. Abdülhamit'in isyanla ilgisi konusunda bilgi verilmemişken (Uğurlu ve Balcı, 1989), TCİTA ders kitabında II. Abdülhamit'in ayaklanmayı bastırma için hiçbir harekette bulunmadığı ve ayaklanmada rolü olduğu gerekçesiyle tahttan indirildiği belirtilmektedir (Su ve Mumcu, 1985). 1990'lı yıllarda okutulan tarih ders kitabında 31 Mart Vakasını İTC'nin milli bir politika izleyeceğinden çekinen bazı Avrupa devletlerinin desteklediği, II. Abdülhamit'in ayaklanmayı bastırma girişiminde bulunduğu ancak başarılı olamadığı belirtilmektedir. Ancak II. Abdülhamit olayda ne tür bir etkisi olduğu bilinmediği hâlde tahttan indirilmiştir. Aynı dönemde okutulan TCİTA ders kitabında ise II. Abdülhamit ayaklanmayı bastırma için hiçbir harekette bulunmadığı, hatta ayaklanmada rolü olduğu gerekçesiyle tahttan indirildiği belirtilmektedir: "Ayaklanma kanlı boyutlara ulaştı. Padişah da, hükümet de olayı bastırma için gereken yürekliliği gösteremediler... II. Abdülhamit ayaklanmayı bastırma için hiçbir harekette bulunmadığı, hatta ayaklanmada rolü olduğu gerekçesiyle tahttan indirildi, yerine V. Mehmet Reşat getirildi." (Su ve Mumcu, 1996, s. 18).

2009 tarihli TCİTA kitabında II. Meşrutiyet Dönemi'nde özellikle basın üzerinden gerçekleşen iç siyasi mücadelelere de yer verilmektedir. 31 Mart Vakası Selanik'te duyulunca İTC'nin önde gelenleri

harekete geçerek kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı Hareket Ordusu'nu isyanı bastırmak üzere İstanbul'a göndermiştir. Hareket Ordusu isyanı kısa sürede bastırmış, II. Abdülhamit'i de tahttan indirerek sürgüne göndermiştir (Akdin vd., 2009). Aynı dönemde okutulan tarih ders kitabında İTC'nin 31 Mart Vakasından II. Abdülhamit'i tahttan indirmek için bir fırsat olarak yararlandığı belirtilmektedir: "31 Mart olayıyla fırsatı değerlendiren İttihat ve Terakki liderleri II. Abdülhamit'i tahttan indirmek için harekete geçtiler. Meclis toplanarak II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve yerine V. Mehmet Reşat'ın geçirilmesine karar verdi." (Turan vd., 2009, s. 191). 2018 Tarih ve 2020 TCİTA ders kitaplarında Hareket Ordusunun kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı bilgisine yer verilirken 2020 yılında yayınlanan tarih ders kitabında bu konuda çelişkili bilgiler yer almaktadır. Bu ders kitabının bir yerinde Hareket Ordusunun kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı belirtilirken, aynı sayfada yer verilen başka bir metinde Hareket Ordusu'nun kurmay başkanının Enver Paşa olduğu belirtilmektedir: "Berlin'de askeri ateşe olan Binbaşı Enver, kurmay başkanı olarak görevlendirilmiş ve Hareket Ordusu İstanbul'a girmeden önce Yeşilköy'de orduya yetişerek kurmay başkanlık görevini Mustafa Kemal'den devralmıştır." (Yüksel, 2020, s. 178). 2018 tarihli tarih ders kitabında ayaklanmanın bastırılmasından sonra II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi hususunda şu değerlendirmeye yer verilmektedir: "Meclisin 27 Nisan 1909'daki oturumunda ayaklanmada etkisi olduğu gerekçesiyle hakkında fetva çıkarılan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve yerine Velihaht Mehmet Reşat'ın padişah olmasına karar verildi. Olaylarla ilişkisi ispatlanamayan II. Abdülhamit'e, tahttan indirildiği Yıldız Sarayı'nda tebliği edildi." (Laçın vd., 2018, s. 168). 2020 yılında basılmış tarih ders kitabında da "isyan bastırıldıktan sonra sorumluluk II. Abdülhamit'e yüklenmiştir" denilmek suretiyle II. Abdülhamit'in haksız yere tahttan indirildiği ifade edilmektedir (Yüksel, 2020, s. 177).

Babîali Baskını

1950'li yıllardan itibaren zaman zaman ders kitaplarında yer bulan Babîali Baskını konusuna yaklaşım farklılığının Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne Edirne ve adaların terk edilmesi yönünde verdikleri nota karşısında Sadrazam Kamil Paşa'nın tutumu konusunda kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. 1950'li yılların başlarından itibaren okutulan tarih ders kitaplarında Babîali Baskınının Kamil Paşa'nın Avrupa devletlerinin Edirne ve adaların terk edilmesine yönelik tekliflerini kabul edeceği bir sırada düzenlendiği belirtilmektedir:

Barış şartlarını konuşmak üzere Londra'da bir konferans toplandı. Bulgarlar, Edirne'nin kendilerine verilmesinde ısrar ettiler. Avrupalılar Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Edirne ve adalardan vazgeçilmesini bildirdiler. Kâmil Paşa Kabinesi bunu kabul edeceği sırada İTC, Babîali'ye bir baskın tertip ederek Kâmil Paşa Kabinesini devirdiler. Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu. (Oktay, 1956, s. 245; Oktay, 1967, s. 257).

1970'li yıllarda okutulan tarih ders kitaplarında bu konuya yer verilmezken, 1980'li yıllardan 2000'li yılların başlarına kadar okutulan TCİTA ders kitaplarında sebep ve sonuçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmeden Londra görüşmeleri sürerken İstanbul'da İTC ileri gelenlerinin bir hükümet darbesi düzenleyerek yönetimi ele geçirdikleri ve 1918 yılı sonuna kadar iktidarda kaldıkları belirtilmektedir (Su ve Mumcu, 1985; Su ve Mumcu, 1996).

2008 yılından itibaren okutulmaya başlanan tarih ders kitabında da aynı şekilde baskına yol açan uluslararası veya siyasi gelişmelerden bahsedilmeden İTC'nin yönetimi ele geçirmesi ön plana çıkarılmaktadır. Burada verilen bilgilere göre Avrupa devletlerinin Balkanlardaki savaşı durdurmak amacıyla Londra'da düzenledikleri konferans sürerken, İttihat ve Terakki Partisi Babîali Baskını gerçekleştirerek hükümeti ele geçirmiştir (Turan vd., 2009). 2018 ve 2020 yıllarında yayınlanan tarih ders kitaplarında Babîali Baskını konusunda birbiriyle çelişen iki farklı yaklaşım vardır. 2018 tarih ders kitabında Avrupa devletlerinin Edirne'nin terk edilmesi yönündeki notasına karşılık Kamil Paşa'nın düzenlediği geniş katılımlı toplantıda Edirne'nin verilmesinin kabul edildiği belirtilmektedir:

Avrupalı büyük devletlerin İstanbul'daki temsilcileri 17 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne verdikleri bir nota ile Edirne'nin terk edilmesini, aksi halde savaşın yeniden başlayacağını bildirdiler. Kâmil Paşa, Edirne'nin verilmesi taraftarıydı. İttihatçılar ise Osmanlı Devleti'nin toprak terk etmesinin ancak parlamento kararı ile mümkün olduğunu savundular... Kâmil Paşa 20 Ocak 1913'te Âyan Meclisi üyeleri ile ileri gelen mülki ve askeri devlet adamlarından oluşan bir heyetle büyük bir toplantı yaptı. Toplantıda, bazı dini ve medeni hakların korunması şartıyla Edirne'nin verilmesinin daha doğru olacağı fikri çoğunluk tarafından kabul edildi. (Laçın vd., 2018, s. 170).

Bu gelişme üzerine düzenlenen hükümet darbesi sonucunda Kâmil Paşa hükümetten ayrılmış ve Mahmut Şevket Paşa yeni hükümeti kurmuştur. 2020 tarihli tarih ders kitabında ise Avrupa devletlerinin söz konusu notasını görüşmek üzere Dolmabahçe’de yapılan toplantıyı bahane eden ittihatçıların önceden tasarladıkları hükümet darbesini uygulamaya soktukları, Kamil Paşa Kabinesinin Edirne’yi Bulgarlara verdiği yönünde halkı galeyana getirerek kendilerine destek sağlamaya çalıştıkları belirtilmektedir. “Avrupalı devletler Babiâli’ye bir nota vererek Balkan devletleri lehinde bazı tavizler istemiştir. Tekliflerin görüşülmesi için Dolmabahçe’de bir toplantı yapılmış ve ittihatçılar da bu toplantıyı bahane ederek tasarladıkları hükümet darbesini uygulamak için harekete geçmiştir. Kâmil Paşa kabinesinin Edirne’yi Bulgarlara verdiği yönünde halkı galeyana getiren ittihatçılar destek sağlamaya çalışmıştır.” (Yüksel vd., 2020, s. 179). Aynı ders kitabında darbenin ardından Talat Paşa’nın Dahiliye Nazırı vekili olarak hükümet değişikliğini bildirmek için vilayetlere çektiği telgrafta Kâmil Paşa Hükümetinin Edirne ve adaları düşmana verdiği iddia etmek suretiyle hükümetin millî bir hareket sonunda devrildiğini göstermek istediği belirtilmektedir (Yüksel vd., 2020). 1912 yılına kadar iktidarı denetleyen bir güç olan İttihat ve Terakki Hükümeti Babiâli Baskını ile iktidarı ele geçirmiş ve Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir (Laçın vd., 2018).

İttihat ve Terakki Yönetimi

İTC 1909 yılında kendini parti olarak ilan etmiş, özellikle 13 Nisan 1909 yılında çıkan 31 Mart Vakasının bastırılmasından sonra güçlenmiştir. İktidarı dışarıdan denetleyen bir güç konumunda iken 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen Babiâli Baskını ile hükümeti ele geçirmiş ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’nın Hürriyet ve İtilâf Partisi’nin bir taraftarı tarafından öldürülmesinden sonra daha otoriter bir yönetim tarzı benimseyerek Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nde okutulan tarih ders kitaplarında İTC’nin hükümette bulunduğu dönemdeki uygulamalarına yaklaşımda da tarihsel süreç içerisinde dönemsel farklılaşmaların olduğu anlaşılmaktadır. 1931 yılında yayınlanan tarih ders kitaplarında İttihat ve Terakki Hükümetinin padişahın yetkilerinin kısılması, Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi, mali ve adli ıslahat için Avrupa’dan uzmanlar getirilmesi ve eğitim işlerine önem verilmesi gibi bazı başarılı icraatlarından bahsedilmekle birlikte meşrutiyet dönemi genel olarak başarısız bulunmaktadır. Bunun sebebi ise ittihatçıların yeterli bilgi ve tecrübeden yoksun, ülke ve dünya gerçeklerinden kopuk olmalarıydı:

Malumat ve tecrübenin fıkdanından, Osmanlı memleketleri ile Avrupa’nın ahvaline ve dünyanın tekâmül cereyanlarına vukufsuzluktan neşet eden bu tezebzüp halî, İttihat ve Terakki’nin ciddi bir iş görmesine mani idi... Hele iktisadi ve mâlî vaziyet, Abdülhamit zamanından daha fena hâle getirilmişti. İşte bu ve buna mümasil sebeplerdir ki İmparatorluğun İkinci Meşrutiyet devri de, ciddi bir semere bırakmadan tarihe karışıp gidecektir. (Komisyon, 1931a, s. 147).

1942 tarih ders kitabında bu konuya yaklaşım daha olumlu olup, partinin iç isyanlarla uğraşmak ve büyük savaşlara girmek zorunda kaldığı için programını gerçekleştirecek zamanı bulamadığı belirtilmektedir (Mansel vd., 1942). 1950’li yılların başlarından itibaren okutulan tarih ders kitaplarında bu dönemde Alman taraftarlığı yapıldığı ve memlekette Alman etkisinin arttığı, devletin topraklarının önemli bir kısmının da kaybedildiği belirtilmektedir (Oktay, 1956; Oktay, 1967). 1972 tarih ders kitabında Osmanlı Devleti’nin peş peşe savaşmak zorunda kaldığı Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yüzünden İTC’nin programını gerçekleştirmeye imkân bulamadığı belirtilmektedir (Akşit, 1972). 1985 ve 1996 basımı TCİTA tarih kitaplarında Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonunda toprakları üzerinde kurulmuş olan küçük Balkan devletleriyle bile baş edemediğinin anlaşılmasının İttihat ve Terakki yönetimini bazı tedbirler almaya yönelttiği belirtilmiştir. Bu tedbirler çerçevesinde orduya yeni bir düzen verilmeye çalışılmış, işe yaramayan yaşlı subaylar kadrolardan çıkarılarak ordu gençleştirilmiş, Almanya’dan danışman olarak orduya pek çok subay getirilmiş ve onların askeri yöntemleri alınarak uygulanmıştır. Askeri alanda gerçekleştirilen bu işbirliği Osmanlı Devleti ile Almanya’yı birbirine iyice yaklaştırmıştır. Ancak Balkan Savaşı’nın hemen ardından Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması çeşitli alanlarda gerçekleştirilmeye çalışılan yeniliklerin başarıya ulaşmasını önlemiştir (Su ve Mumcu, 1985; s. 11; Su ve Mumcu, 1996, s. 26).

1989 Tarih ders kitabında II. Meşrutiyet Dönemi’nde çok hızlı gelişen iç ve dış olayların gerçek bir demokrasinin kurulmasına engel olduğu gibi imparatorluğu dağılmaktan kurtarmak için girişilen tüm vatansever çabaları da sonuçsuz bıraktığı belirtilmektedir (Uğurlu ve Balcı, 1989). 1995 tarih ders

kitabında İTC'nin meclisin yeniden açılması dışında gerçek bir programının ve dolayısıyla pek çok konuda görüş ve karar birliğinin olmadığı belirtilmektedir. 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra anayasa değiştirilerek padişahın yetkileri sınırlandırılmışsa da özellikle meşrutiyet yönetiminin ilk günlerindeki iktidar boşluğundan ve geçiş döneminin yarattığı karmaşadan bazı dış devletler yararlanmıştı (Koprman, 1995). 2009 TCİTA ders kitabında İTC'nin yönetimi ele geçirdikten sonra orduda ıslaha giriştiği ve 1911'den sonra başlayan savaşların demokrasinin yerleşmesini engellediği belirtilirken (Akdin, 2009), 2009 tarih ders kitabında özellikle bu dönemde imparatorlukta Alman nüfuzunun arttığına dikkat çekilmektedir. Devrin dört aydın ve yazarının eserlerinden yapılan alıntılarda bu dönemle ilgili genel olarak başarısız bir tablo çizilmektedir. Ders kitabında Mizancı Murat'ın II. Meşrutiyet Dönemi'ni değerlendiren bir yazısından yapılan alıntının bir bölümü şöyledir:

Osmanlı Devletinin yöneticileri ve siyasetçileri, II. Meşrutiyetin toplum hayatına getirdiği olumlu değişimi yönetim alanına da yansıtacak yetenek ve kararlılıkta bulunabilselerdi Osmanlı Devleti üç yıl içinde dünyanın büyük devletlerinden birisi durumuna gelebilirdi. Bu başarı niçin sağlanamadı? Cevabı kısa ve açıktır. Bu dönemin insanları ve yönetimi elinde bulunduran yöneticilerinin işlerinin ehli olmamaları bu olumlu neticeyi engelledi. Yalnız işlerinin ehli olmamakla kalmayıp II. Meşrutiyetin dışarıda ve içeride meydana getirdiği olumlu gelişmeleri tahrip ettiler. Belki bu tahripleri kasıtlı olarak yapmadılar. Fakat bu tahripleri iyi niyetle ve bilgisizlikleri ile gerçekleştirdiler. Yarım bir eğitimle, tam anlayamadıkları Batı düşüncesiyle II. Meşrutiyeti benimsediler ve onu mahvettiler. (Turan vd., 2009 s. 194).

Sonuçta İttihat ve Terakki yöneticilerinin izledikleri yanlış politikalar, Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na götüren gelişmelere neden olmuştur (Turan vd., 2009: 192). Görüldüğü gibi Mizancı Murat'ın yukarıdaki değerlendirmesi ile 1931 yılı tarih ders kitabında II. Meşrutiyet Dönemi'nin başarısız bulunmasının nedenleri arasında büyük bir benzerlik vardır.

2018 tarih ders kitabında II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Hükümetlerinin uygulamaları hakkında daha önceki ders kitaplarına kıyasla daha ayrıntılı bilgi verilirken özellikle II. Abdülhamit döneminde önemli görevlerde bulunan birçok kişinin memurluktan çıkarılarak yerine ittihatçıların alınması, "alaylı" denilen yaşlı subayların görevden uzaklaştırılarak yerlerine genç "mektepli" ittihatçı subayların getirilmesi ve ilmiye öğrencilerinin askerlikten muaf olması uygulamasına son verilmesi gibi icraatları eleştirilmektedir. Bu ders kitabında ayrıca İttihat Terakki Hükümetinin Türk dilinin kullanılması, millî iktisat ve millî bankacılık politikaları izlediği belirtilerek bu politikalar hakkında bilgiler de verilmektedir (Laçın vd., 2018). 2020 TCİTA ders kitabında 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra Kanuni Esasi'de değişiklikler yapılarak anayasanın daha demokratik hale getirilmesine çalışıldığı altı çizilmektedir (Çevik vd., 2020). 2020 tarih kitabında 21 Ağustos 1909 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile daha meşrutiyetçi bir yapı ve gerçek parlamenter hükümet modeli benimsenmişken, 31 Mart Vakasından sonra İTC'nin özgürlükçü tavrından vazgeçtiği ve bu durumun da ülkede ittihatçılara karşı muhalefeti güçlendirildiği bilgisi verilmektedir (Yüksel vd., 2020). 2020 yılında yayınlanan tarih kitabında İTC'ye karşı belirgin bir olumsuz bakış açısı hâkimdir. Bu ders kitabında İttihatçı subayların hükümeti zora düşürmek için I. Balkan Savaşı'nda kasıtlı olarak davrandıklarını öne sürmektedir: "İktidarı ele geçirmek isteyen ittihatçılar savaşta muhtemel yenilgiyi hükümet değişikliği için kullanmayı amaçlayarak ordu içinde partizanca davranışlarda bulunmuştur." (Yüksel vd., 2020, s. 179).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İdeolojisi

İTC'nin ideoloji ile ilgili olarak 1931 yılı ders kitaplarında verilen bilgilerde İTC'nin Balkan Savaşlarından sonra Türkçülük fikrine meyletse de bu fikri ciddi ve aleni bir şekilde benimsemekten ürktüğü, zaman zaman Osmanlılık ve İslamcılık siyasetlerine de başvurduğu belirtilmektedir:

Balkan bozgunluğundan ve bir aralık müttefikleri olan Ermeni komitelerinin fazla taleplerde bulunup silaha dahi müracaat etmelerinden, nihayet Arnavut, Arap ve Kürt gibi Müslüman kavimlerin bile millî davalar peşine düşmelerinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Türkçülük fikrine de kulak asmaya başladı.... fakat Türkçülük idealini ciddi ve aleni bir surette benimsemekten ürktü. Hatta Türk olmayan Müslümanlarla uyuşmak ümit ve hayalinde idi. Osmanlılık idealinin tahakkuk etmediğini, birçok zayıatla gördükten sonra Sultan Hamid'in İslam siyasetine başvurdu... İslam siyasetine yönelik böyle yalpalılar yaparken, Osmanlılık siyasetini de büsbütün inkâr etmiyordu... Hasılı İttihat ve Terakki esassız bir oportünizm (idare-i maslahat) siyasetine kapılarak veçhesini kati bir surette tayin edemedi. (Komisyon, 1931a, s. 146-147).

İTC aynı zamanda bir yandan laik bazı teşebbüslerde bulunurken bir yandan da halkın dini taassubunu okşamaktan da geri durmamıştır. 1942 ders kitabında aynı bilgilere daha kısa ve yorumsuz bir şekilde yer verilmektedir. Buna göre İTC üyeleri yönetimde buldukları sürede Türkçülük fikrini benimsemişler ancak gerekli durumlarda Osmanlıcılık ve İslamcılıktan da yararlanmışlardır (Mansel vd., 1942: 173).

1956 ve 1967 tarih ders kitaplarında Osmanlıcılık politikalarından istenilen sonuçların alınamaması üzerine cemiyetin Türkçülüğe sarıldığı belirtilmektedir:

Bu devirde Osmanlı İmparatorluğu’nu İTC idare etti. Bu cemiyet iç siyasette Türkçülüğü esas tuttu. Şimdiye kadar imparatorluğu teşkil eden bütün kavimler Osmanlılık adı altında birleştirilmek istenmiş ve bunun için birçok gayretler sarf edilmişti. Hâlbuki bu iş hep kötü neticeler vermişti. Bundan dolayı İttihat ve Terakki bu siyaseti terk ederek Türkçülüğe sarıldı. Türk milletinin varlığına güvenerek işe girişti. (Oktay, 1956, s. 262; Oktay, 1967, s. 274).

1970’li yıllarda okutulan ders kitaplarında bu konu ile ilgili bilgi yer almamaktadır. 1980’li yıllarda okutulan tarih ders kitabında önceki ders kitabında olduğu gibi o zamana kadar uygulanan Osmanlıcılık politikalarının istenilen sonucu vermemesi üzerine Türkçülüğe önem verildiği belirtilmektedir (Uğurlu ve Balcı, 1989: 259).

1995 tarih ders kitabında II. Meşrutiyet Dönemi’nde Türkçülük akımının güç kazandığı, ayrıca İTC ileri gelenleri arasında Türk Birliği (Turancılık) fikrinin de çok fazla taraftar bulduğu ve desteklendiği belirtilmektedir. “İttihat ve Terakki liderlerinden Enver Paşa, devletin çöküşten kurtulabilmesinin Turancılığın başarılı olmasıyla mümkün olacağını düşünenlerdendi.” (Koprman vd. 1995, s. 71). 2009 TCİTA ders kitabında bu dönemde Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının yerine Turancılık (Pantürkizm) akımının önem kazanmaya başladığı belirtilmektedir (Akın vd., 2009). 2009 tarih ders kitabında İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türkleri dil ve kültür birliği etrafında birleştirip yönetime destek sağlama amacı güdüldüğü belirtilmektedir (Turan, 2009). 2018 ve 2020 tarihlerinde okutulan ders kitaplarında da Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının sonuçsuz kaldığının anlaşılması üzerine İTC’nin Türkçülük politikasına ağırlık verdiği, bu fikrin Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda da etkili olduğu belirtilmektedir (Yüksel vd. 2020; Çevik vd., 2020). Bu dönemde okutulan ders kitaplarında ayrıca İttihat ve Terakki hükümetlerinin Türk dili ve iktisat gibi konularda millî politikalar izlediğinin altı çizilmektedir (Laçın vd., 2018).

İttihat ve Terakki Yönetimi ve Birinci Dünya Savaşı

Cumhuriyet Dönemi’nde okutulan tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesinde ve savaş sürecinde ittihatçı yönetimin rolü ile ilgili bilgiler önemli yer tutmaktadır. Bu bilgiler genel olarak ittihatçıların Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesinde oynadıkları rol, savaş sırasındaki faaliyetleri ve savaş sonrasındaki akıbetleri konularında yoğunlaşmaktadır.

1931 yılı tarih ders kitabında Osmanlı ordusunun savaş için hazır olmadığı hâlde Alman İslah Heyeti ve “kendisini bunların nüfuzuna kaptırılmış olan” Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın isteğiyle Osmanlı çıkarları açısından uygun olmayan bir zamanda savaşa girildiği ifade edilmektedir. Nitekim Osmanlı ordusu henüz çıktığı Balkan savaşlarının yorgunluğunu üzerinden atamamış, Almanya’dan getirilen askeri uzmanlarla orduda gerçekleştirilmesi planlanan ıslahat programını tam olarak uygulamaya vakit bulamamış, İngiltere ve Fransa’ya sipariş edilen gemilere de savaş çıkınca o devletler tarafından el konulmuştu (Komisyon, 1931a, s. 148). Dolayısıyla şartlar Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesi için uygun değildi: “Osmanlı menfaati nokta-i nazarından harp muvafık bir zamanda başlamış değildi. Mustafa Kemal Bey, raporları ile bu mühim tarihî noktayı tespit etmiştir” (Komisyon, 1931a, s. 149). Ders kitabında Osmanlı Devleti’nin fiilen harbe girmesine yol açan olaydan “Karadeniz’de Rus ve Osmanlı donanmaları arasında çıkan bir hadise Osmanlı-Rus ordularını fiilen harbe sokmuş oldu” şeklinde kapalı bir şekilde bahsedilmektedir. Savaş sürerken Erzurum cephesindeki ordunun bizzat Enver Paşa kumandasında tedbirsizce sevk ve idaresi yüzünden mağlup olduğu, aynı şekilde “Süveyş Kanalı’nı geçerek Mısır’a girmek hülyasıyla hareket eden” Cemal Paşa ordusunun da büyük hezimetle uğradığı; bu iki kumandanın sebep olduğu felaketlerin telafisinin asla mümkün olmadığı belirtilmektedir.

Erzurum cephesinde bulunan ordu, bizzat Enver Paşa’nın kumandasında tedbirsizce sevk ve idare yüzünden mağlup ve perişan olmuştu. Kezalik Süveyş Kanalı’nı geçerek Mısır’a dâhil

olmak hülyasıyla hareket eden Cemal Paşa ordusu da büyük hezimete düşer oldu. Bu iki kumandanın (Enver ve Cemal Paşalar) mucib olduğu felaketler nihayetine kadar telafi olunamadı. (Komisyon, 1931a, s. 151).

1942 tarihinde yayınlanan tarih ders kitabında bu konulara daha özet şekilde yer verilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde Enver ve Talat Paşaların rolü vurgulanmakla beraber olumsuz bir yaklaşım söz konusu değildir.

Osmanlılarda da Balkan yenilgisinin tesirlerini silecek ve başarılar getirecek bir harbi isteyenler vardı. Osmanlı Devleti'nde Enver ve Talat Paşalar bu istekte olanların başında idiler. Onların tesiriyle bir Alman-Türk ittifakı imzalandı. Osmanlı donanmasıyla Rus donanması arasında Karadeniz'de beklenmeyen bir çarpışma Türkleri harbe soktu. (Mansel vd.,1942, s. 163).

Görüldüğü gibi bu ders kitabında da Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine yol açan olay kapalı bir şekilde geçiştirilmektedir. Dolayısıyla 1931 ve 1942 tarihli ders kitaplarında bu konuda Osmanlı yönetimini suçlayıcı bir ifadeden özenle sakınıldığı dikkat çekmektedir. Bu ders kitabında Birinci Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın yürüttükleri başarısız harekâtlardan bahsedilmemektedir.

1950'li yılların başlarından itibaren yaklaşık yirmi yıl okutulan tarih ders kitaplarında Osmanlı Devletinin savaşa girmesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Bu ders kitaplarında ilk kez Osmanlı Devleti'ni fiilen savaşa sokan olay da açık bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre İngiliz donanması önünden kaçan iki Alman gemisi Osmanlı devletine sığınmış, İTC ileri gelenlerinin uygun görmesiyle bu gemilere Türk bayrağı çekilmiş ve Karadeniz'e çıkararak başlıca Rus limanlarını topa tutmuşlardır. “Bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne bir ültimatom verdi. Osmanlı Devleti'nin harbe girmesini isteyen İTC ileri gelenlerinden o zamanki Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in tesirleri ile Osmanlı Devleti Rusya'ya harp ilan etti.” (Oktay, 1957, s. 248; Oktay, 1967, s. 259). Bu ders kitabında bizzat başkomutan vekili Enver Paşa'nın Sarıkamış üzerinde yaptığı ve facia ile sonuçlandığı belirtilen taarruzundan da bahsedilmektedir. Savaşın sonunda ise “memleketi felakete sürükleyen İttihat ve Terakki liderleri vatan ve milleti düşmanlarla baş başa bırakarak her biri bir tarafa kaçmıştır”. (Oktay, 1956, s. 256; Oktay, 1967, s. 261). 1972 tarih ders kitabında İTC ileri gelenlerinin Almanya'ya sempati duydukları ve savaşı onların kazanacağına inandıkları, bu nedenle de onların yanında savaşa girerek kaybedilen yerleri geri almayı düşündükleri belirtilmektedir. Bu ders kitabında Osmanlı Devleti'nin “tarafsızlığını bozmamak için” kendisine sığınan Alman savaş gemilerini satın aldığını ilan ettiği belirtilmektedir (Akşit, 1972, s. 227). Ders kitabında Enver Paşa'nın başarısız Sarıkamış Harekâtı ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

Osmanlılar savaşa girdikten biraz sonra, başkomutan vekili Enver Paşa'nın Ruslara karşı yaptığı Sarıkamış saldırısı başarısızlıkla sona erdi. Kış aylarında karlı dağlar üzerinde yapılan saldırıda hastalıktan ve soğuktan büyük kayıplara uğranıldı. Ruslar karşı saldırıya geçerek Erzurum, Bitlis ve Muş bölgelerine kadar ilerlediler... Çanakkale savaşlarından sonra bu cephenin komutanlığına tayin edilen Mustafa Kemal Rusları yenerek Muş ve Bitlis'i geri aldı. (Akşit, 1972, s. 228).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İTC ileri gelenlerin yurt dışına çıkışları da “Talat, Enver ve Cemal paşaların memleketten ayrılmak zorunda kaldıkları” şeklinde yumuşak bir üslupla ifade edilmektedir (Akşit, 1972, s. 243).

1980'li yıllarda okutulan tarih ve TCİT ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almalarının nedenleri konusunda verilen bilgiler bir önceki ders kitabındaki bilgilerle aynıdır (Su ve Mumcu, 1985, s. 13; Uğurlu ve Balcı, 1989, s. 239). Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi süreciyle ilgili olarak ise şu bilgiler verilmektedir:

Çoğunluk bu savaşa girilmesini istemediği halde Enver Paşa'nın başını çektiği grup Almanlarla gizli bir bağlaşma anlaşması imzalamayı başardı. Birkaç gün sonra da Akdeniz'de bulunan İngiliz donanmasından kaçan iki Alman savaş gemisi başkomutan vekili Enver Paşa'nın müsaadesiyle Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a sığındı... Ne var ki bu iki Alman savaş gemisi Enver Paşa'nın gizli bir buyruğu ile Karadeniz'e çıktı. Ortada hiçbir sebep yokken Rus limanlarını topa tuttu. Bu durumda artık yapılacak başka bir şey kalmamıştı. Osmanlı imparatorluğu Almanlar ve Enver Paşa tarafından bir oldubittiye getirilmiş oluyordu... (Su ve Mumcu, 1985, s. 13).

Bu ders kitaplarında da Sarıkamış Harekâtıyla ilgili daha önceki ders kitaplarında verilen bilgilere benzer bilgiler verilmektedir. Savaş sonunda İTC ileri gelenlerinin yurt dışına çıkmaları konusunda “Osmanlı Devleti’ni savaşa sokan yetkililerin kaçtıkları” (Uğurlu ve Balcı, 1989, s. 242) ve “İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinin gizlice yurdu terk ettikleri” (Su ve Mumcu, 1985, s. 19) ifadeleri kullanılmaktadır. 1995 yılında yayınlanan tarih ders kitabında Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkasya’da toprak elde etme, Balkan savaşlarının kayıplarını giderme, Yunan “Megali İdea”sını engellemek ve kapitülasyonlar ve Düyun-u Umumiye gibi konularda İngiltere ve Fransa’nın baskısından kurtulmak gibi nedenlerle Almanya’nın yanında yer aldığı belirtilmektedir. “İtilaf Devletleri tarafında savaşa girilirse kazanılacak bir şey yoktu. Oysa Almanya ile birlikte olunursa İngiltere ve Fransa’nın ekonomik denetiminden, yani kapitülasyonlardan kurtulma imkânı vardı. Bütün bunların sonucunda Almanya ile bir ittifak anlaşması imzalandı.” (Kopruman vd., 1995, s. 73). Bu ders kitabında Osmanlı Devleti’nin fiilen savaşa girmesine yol açan Alman savaş gemileri olayı ile Sarıkamış Harekâtı hakkında önceki ders kitaplarındakilere benzer bilgiler verilmektedir. Bu dönemde okutulan tarih ders kitabında savaş sonunda “İttihat ve Terakki Partisi’nin hükümetten çekildiği” şeklinde yumuşak bir üslup kullanılırken (Kopruman vd., 1995, s. 74), TCİTA ders kitabında “savaşın kaybedildiğini her şeyin bittiğini gören İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri gizlice yurdu terk ettikleri” (Su ve Mumcu, 1996, s. 35) ifadesine yer verilmektedir.

2013 TCİT ve 2009 tarih ders kitaplarında Osmanlı devlet adamlarının ittifak için önce İtilaf Devletlerine teklif götürdüğü, ancak bunların niyeti Osmanlı Devleti’ni paylaşmak olduğu için bu teklifi reddettikleri belirtilmektedir. Bu durumda yalnız kalmak istemeyen Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Balkan savaşlarında kaybettiği yerleri de geri alabilmek ümidiyle Almanya’nın yanında yer almıştır (Akdin vd., 2009; Turan vd., 2009). “İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerinden Enver Paşa savaşı Almanya’nın kazanacağını tahmin ediyordu. Almanya’nın yanında savaşa girilirse Balkan savaşlarında kaybedilen yerlerin geri alınabileceğini, kapitülasyonların kaldırılacağını ve Kafkasya’daki Türk Dünyası ile birleşebileceğini düşünüyordu.” (Turan vd., 2009: 209). Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin savaştığı cepheler hakkında bilgiler verilirken Sarıkamış Harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması konusunda da nispeten yumuşak bir üslup kullanılmaktadır. “

Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine son verme ve Pantürkizm politikası düşünceleri olan Enver Paşa Ruslara karşı başlangıçta zafer kazandıysa da şiddetli kış ve salgın hastalıklar nedeniyle büyük kayıplar verdi... Çanakkale Savaşı’ndan sonra Doğu Cephesinde ordu komutanı olarak atanan Mustafa Kemal 6-7 Ağustos 1916’da Muş ve Bitlis’i Ruslardan geri aldı. (Turan vd., 2009, s. 210).

Sonuçta Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra İTC’nin önde gelen isimleri Enver, Talat ve Cemal Paşalar savaş suçlamasıyla karşılaşınca yurt dışına kaçmışlar ve aynı gün Türk Harp Suçluları Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. (Akdin vd. 2009).

2020 TCİT ders kitabında da bu konuyla ilgili olarak daha önceki ders kitaplarıyla aşağı yukarı aynı bilgilere yer verilmektedir. Bu ders kitaplarında da Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı devlet adamlarının İngiltere, Rusya ve Fransa’ya ittifak talebi götürdüğü, ancak kabul edilmediği ifade edilmekte; böylece Osmanlı Devleti’nin mecburen Almanya’nın yanında savaşa girdiğinin altı çizilmektedir (Çevik vd., 2020; Yüksel, 2020). Bu ders kitabında ittifatçılara karşı da daha olumlu bir dil ve yaklaşım söz konusudur: “Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından Sadrazam Talat Paşa istifa etti. Almanya’nın yanında büyük umutlarla Osmanlı Devleti’nin savaşa sokan İttihat ve Terakki yönetiminden çekildi.” (Çevik, 2020, s. 44).

Cumhuriyet Dönemi İç Siyasi Mücadelelerinde İttihatçılar

Ders kitaplarında ittifatçılardan son olarak Cumhuriyet Dönemi siyasi olaylarından Terakkiper Cumhuriyet Fırkasının kurulması ve Mustafa Kemal’e suikast girişimi konularında bahsedilmektedir. 1931 yılı ders kitabında ittifatçılardan Cumhuriyet Dönemi’nde Terakkiper Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ve örtülü de olsa Mustafa Kemal’e suikast girişimi bağlamında da yer verilmektedir. Terakkiper Cumhuriyet Fırkasının kurulduğu siyasi ortam anlatılırken ittifatçıların da bu muhalif harekete destek verdikleri oldukça sert bir üslupla ifade edilmektedir:

Nifak sahnesinin arkasında sabık İttihat ve Terakki’nin nüfuzlu adamlarından ve hırsları hamiyetlerine galebe çalan sınıftan bazı meşrutiyet komitecileri de vardı. Bu kundakçılar arasında

umumi harp mağlubiyeti üzerine Osmanlı Devleti'nin kendi ellerinde battığı gün işgal kuvvetleri tarafından kemikleri çürümeye kadar kalmak üzere Malta'ya sürüldükleri hâlde milli idarenin fedakâr teşebbüsleri sayesinde kurtarılmış ve yeniden ana toprağına kavuşmuş olanlardan birkaç kişi de vardı. (Komisyon, 1931b, s. 188).

Bu ders kitabında Mustafa Kemal'e suikast girişimi ile ilgili konuda da her ne kadar ittihatçılardan açık bir şekilde söz edilmese de suikast girişiminde dâhillerinin olduğu ifade edilmektedir: "Kara ruhlu ve kara niyetli çete, başlarında eski bir mebus bulunan iki azılı katili İzmir'e gönderdi." (Komisyon, 1931b, s. 193). 1942 yılından itibaren yayınlanan dört ciltlik tarih ders kitabında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Mustafa Kemal'e suikast girişimi ile ilgili konularda ittihatçılardan bahsedilmemektedir (Kartal, 1945). 1950'li yılları temsilen incelenen TCT ders kitabında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Mustafa Kemal'e suikast girişimi ile ilgili konulara yer verilmekle birlikte bu konular içerisinde ittihatçılardan söz edilmemektedir (Su ve Su, 1956).

1964 yılında yayınlanan TCT ders kitabında 1924 yılında kurulan TCF'nin kurucuları arasında İttihat ve Terakki Fırkasının nüfuzlu adamlarının olduğu belirtilmektedir. "Bu partinin kurucuları arasında İttihat ve Terakki Fırkasının nüfuzlu adamları, meşrutiyetçi gruplar ve Malta'daki sürgün hayatından kurtulan birkaç kişi de vardı." (Serdarlar ve Çetinkanat, 1964). TCF'nin amacına ulaşamaması üzerine İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri iktidar ele geçirmek için birtakım soysuz kimselerle Mustafa Kemal'i öldürmeğe karar vermiştir:

İsyan hareketlerinin memlekette doğuracağı karışıklıklardan faydalanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak isteyen TCF gayesine erişememişti. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Fırkası azaları bu fırkayı yeniden kurmak için teşebbüse geçtiler. Bunlar iktidar mevkiini ele geçirmek için elde ettikleri birtakım soysuz kimselerle Mustafa Kemal'i öldürmeğe karar verdiler... Bu vaka üzerine İstanbul'da bulunan birçok ittihatçılar tevkif edildiler. (Serdarlar ve Çetinkanat, 1964, s. 106-107).

1970 yılında okutulan TCT ders kitaplarında bu konularda ittihatçılardan bahsedilmemektedir (Kartal, 1975). 1980'li ve 1990'lı yıllarda okutulan TCİTA ders kitaplarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucularının iktidarda hâlâ gözü olan eski ittihatçılar ile saltanat ve hilafet yanlıları tarafından desteklendiği belirtilmektedir (Su ve Mumcu, 1985; Su ve Mumcu, 1996). Bu ders kitaplarında Mustafa Kemal'e suikast planlayanlar tertipleyenler arasında da eski ittihatçıların bulunduğu belirtilmekte ve bu olayda ittihatçıların rolü şu şekilde açıklanmaktadır:

Atatürk'e karşı olanlar, altına sığındıkları çatının çökmesiyle dağılmadılar. Bunlar arasında eski İttihatçılar da vardı. Gazi eski ittihatçılara hiçbir kötülük yapmamıştı. Ama bunlardan hırslı birkaç kişi sırf istedikleri makamlara gelemedikleri için "son çarenin" o aziz varlığı yok etmek olduğuna karar verdiler... İzmir suikast girişiminin başarısızlığa uğraması Gazi'ye karşı gelenlerin sonu olmuştur. İttihatçılık tasfiye (arıtma-ayıklama) edilmiştir. (Su ve Mumcu, 1985, s. 188-189; Su ve Mumcu, 1996, s. 196).

2009 yılında okutulmaya başlanan TCİTA ders kitabında TCF ile ilgili konuda ittihatçılardan bahsedilmezken, Mustafa Kemal'e suikast düzenleyenlerin eski İttihat ve Terakki Partisinden bazı şahısların olduğu belirtilmektedir:

Muhafifler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunu kendi amaçlarına ulaşmak açısından büyük bir memnuniyetle karşılamışlardı. Ancak parti, cumhuriyet ve yenilikler için tehlikeli olunca, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak kapatıldı. Bunun üzerine eski İttihat ve Terakki Partisinden bazı kişiler Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak için harekete geçtiler. (Akdin vd., 2009, s. 160).

Aynı şekilde 2020 yılında yayınlanan TCİTA ders kitabında da Mustafa Kemal'e suikast konusunda ittihatçılardan bahsedilmektedir: "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra yeniliklere karşı olanlar ve eski İttihatçılar siyasi yoldan ulaşamadıkları amaçlarını Mustafa Kemal'e suikast yaparak elde etmek istediler." (Çevik vd. 2020, s. 140).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

1931 yılında yayınlanan Cumhuriyet Dönemi'nin ilk lise tarih ders kitapları o dönemin iç siyasi tartışmalarının ve gerginliklerinin etkisi altında şekillendiğinden, ders kitaplarında İTC ile ilgili konulara genel yaklaşım, ön plana çıkarılan ya da görmezden gelinen konular ile dil ve üslup gibi

konularda bu siyasi mücadelelerin izlerini görmek mümkündür. Esasen Millî Mücadele'nin örgütlenmesinde önemli rol oynamış olan ittihatçılar (Zürcher, 1992; Karpat, 2010), Millî Mücadele sürerken Enver Paşa'yı mücadelenin başına geçirmek için fırsat kollamışlar; özellikle Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde bu yöndeki gayretleri en üst seviyeye çıkmıştır (Zürcher, 1992). Enver Paşa'nın ölümünden sonra bile muhalif basın onun Türkistan'da yaşamakta olduğu haberlerini yayarak hükümete karşı psikolojik savaş yürütmüşlerdir (Goloğlu, 2007). İttihatçılar bir yandan da örgütlenme yoluna giderek mecliste kurulan İkinci Grup içerisinde yer almışlardır. Nitekim Zürcher (1992) Partiyi perde arkasından yönlendirdikleri iddiasına katılmamakla birlikte, TCF yönetiminin bazı önde gelen ittihatçılarla yakın bağlar içerisinde olduğuna dikkat çekmektedir. Öte yandan ders kitabının yazıldığı ve yayınlandığı dönemden kısa bir süre önce gerçekleşen TBMM'de İkinci Grubun kurulmasıyla başlayıp TCF'nin kurulmasıyla (17 Kasım 1924) sonuçlanan örgütlü muhalefet hareketinin gelişmesi, subayların aynı zamanda mebus olabilmesi uygulamasına son verilmesi (30 Ekim 1924), Şeyh Sait Ayaklanması (13 Şubat 1925), Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklâl Mahkemelerinin kurulması (4 Mart 1925), TCF'nin kapatılması (5 Haziran 1925) ve Mustafa Kemal'e suikast girişimi (13 Haziran 1926) gibi siyasi gelişmeler henüz sıcaklığını korumaktadır. Tüm bu gelişmeler ders kitaplarında İTC ile ilgili konulara yaklaşımın genel olarak olumsuz olmasının yanında, askerin siyasetten ayrılması, meşrutiyet yerine daha köklü bir inkılâbın (cumhuriyet) zorunlu görülmesi vb. ders kitabının yazıldığı dönemde tartışılan, önem ve öncelik taşıyan konuların II. Meşrutiyet Dönemi olayları içerisinde de ön plana çıkarılmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde saltanatın ve hilafetin kaldırılması başta olmak üzere gerçekleştirilen radikal reformlar karşısında muhalefetin takındığı tavır ile ders kitaplarında İTC'nin yönetimde bulunduğu dönemdeki icraatları ve ideolojik eğilimleri arasında bir süreklilik ve paralellik kurulmaktadır. Sonuçta 1931 ders kitaplarında İTC ve ittihatçılara yaklaşım ve bunlarla ilgili konulara çizilen çerçeve 1942 yılı ders kitaplarında bir miktar söylem zayıflamasına uğrasa da genel olarak korunmuş; 1950'li yıllardan itibaren yayınlanan ders kitaplarında bu çerçevenin dışına çıkılmaya başlanmıştır. Belirtilmesi gereken bir husus da ders kitaplarında yer verilen bilgi, söylem ve yaklaşımların tutarlı ve homojen bir çizgi izlemediği; bir dönem vazgeçilen bazı yaklaşımların bir süre sonra bazı ders kitaplarında tekrar ortaya çıktığıdır. Tarih ders kitaplarında İTC'ye yaklaşımda 1980'li ve 1990'lı yıllarda okutulan tarih ve TCİTA ders kitaplarında birbiriyle çelişen bilgi ve yaklaşımlar olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun tarih ders kitaplarına ders kitabının yazıldığı dönemin ideolojik ve pedagojik anlayışlarının yansıtılmasının TCİTA ders kitaplarına oranla daha kolay ve hızlı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bunda da her iki dersin öğretim programı ve ders kitaplarının hazırlık ve karar süreçlerinin farklı mekanizmalara sahip olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Tarih ders kitaplarında homojen ve çizgisel bir süreç özelliği taşımasa da 1931 yılı ders kitaplarındaki cumhuriyetçi-ittihatçı karşıtlığının süreç içerisinde gittikçe zayıflayarak 1970'li yıllarda en nötr halini aldığı; 1980'li yıllardan itibaren ise bu karşıtlığın 2020 yılına kadar gittikçe artan bir oranda ittihatçı-II. Abdülhamit/ Osmanlı saltanatı karşıtlığına evrildiği söylenebilir.

Ders kitaplarında İTC'nin kuruluşu, 31 Mart Vakasında II. Abdülhamit'in rolü veya bu isyan karşısındaki tutumu, Reval Görüşmesi'nde Osmanlı Devleti ile ilgili alınan kararlar ve Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devleti'nden Edirne ve adaları terk etmesi talebi karşısında Kamil Paşa Hükümetinin tutumu başta olmak üzere pek çok konuda farklı ve birbiriyle çelişen bilgiler yer almaktadır. Bu bilgi farklılıklarının belli ölçülerde ilgili alanyazında da bu konuların halen tartışılmalı konular olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Zira Copeaux (2006)'un da vurguladığı gibi ders kitapları aynı zamanda bir tarihyazımı okulunun ürünü olup, alanyazındaki tartışmaları yansıtırlar. Bu araştırmanın amacı dönemin olaylarının tarihsel gerçekliklerini araştırmak olmadığı için burada sadece alanyazındaki tartışmaların ders kitaplarına yansımaları örneklemek adına birkaç örnek vermekle yetinilecektir. İTC'nin kuruluş tarihiyle ilgili olarak Tunaya (1989) Cemiyetin adının ilk kez 1889 yılında duyulduğunu, ancak bir iç dinamik simgesi olarak asıl İttihat ve Terakki'nin 1906'da Selanik'te 3. Ordu subayları arasında kurulduğunu belirtirken, Kuran (2000) Cemiyetin bir grup Askeri Tıbbiye öğrencisi tarafından 1892 yılında, Mardin (1995) Cemiyetin İttihadı Osmanî adıyla Mayıs 1889'da Mektebi Tıbbiyede kurulduğunu ve 1894 yılında İttihat ve Terakki adını aldığı belirtmektedir. Hanioglu (1985) ve Karabekir (1995) ise Cemiyetin 1889 yılında Mektebi Tıbbiye'de kurulduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde İTC üyelerinin meşrutiyet talebiyle ayaklanmalarına yol açan Reval Görüşmesi ile ilgili olarak bazı tarihçiler Görüşmede Makedonya'da yapılacak reformlar üzerinde anlaşmaya varıldığını belirtirken (İnalçık, 2016; Kurat, 1990), kimileri ise böyle bir karar alınmadığını

öne sürmektedir (Alkan, 2012). İTC'nin Babıâli Baskınına yol açan Avrupa devletlerinin Edirne ve adaların terk edilmesi talebi karşısında Kamil Paşa ve kabinesinin tutumu konusunda da Küçük (1991) teklifin kabul edilmediğini ve Edirne için bir çözüm şeklini teklif eden cevabi bir notanın yazılmasına karar verilmişken ittihatçıların önceden tasarladıkları baskını gerçekleştirdiklerini belirtmekte ancak cevabi notada nasıl bir teklifin yer alacağı konusuna açıklık getirmemektedir. Ahmad (2007) ise bu konuda kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirttiikten sonra eldeki belgelerin Kâmil Paşa'nın Edirne'yi terk etmeye hazır olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. İTC ile bağlantılı tartışmalı konulara verilebilecek örnekleri daha da artırmak mümkündür.

Ders kitaplarında yer verilen bilgi farklılıklarının ve tutarsızlıklarının sadece ilgili tarihyazımı alanındaki tartışmalardan kaynaklanmadığını, ders kitabı yazarlarının özellikle kavram kullanımındaki özensizliklerinin de bu hususta etkili olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Reval Görüşmesi'nde alınan kararların ders kitaplarındaki ifade ediliş tarzı büyük çeşitlilik göstermektedir. Bu konuda "Osmanlı Devleti'nin Makedonya'dan ihracı", "Makedonya'da muhtar bir idarenin kurulması", Makedonya'dan Osmanlı yönetiminin kaldırılması", Osmanlı Devleti'nin parçalanması", Makedonya'da ıslahat yapılması", "Osmanlı Devleti'nin paylaşılması" ve "Makedonya ve Boğazlar konusunun görüşüldüğü" şeklinde farklı ifadeler kullanılmıştır. Ders kitaplarında İTC ile ilgili konuların ele alınışında sorunlu olduğu düşünülen diğer bir husus ise konularla ilgili bilgilerin konuların tamamını her yönüyle kapsayan bir bilginin özetlenmesi yerine, farklı ders kitaplarında farklı bir boyutun ön plana çıkarılarak diğer hususların gözden kaçırılmış olmasıdır.

Sonuç olarak, lise tarih ders kitaplarında İTC ile ilgili olarak yer verilen konuların 1930'ların özel siyasi koşullarının biçimlendirdiği geleneksel uygulamanın dışına taşan daha geniş bir çerçevede belirlenerek daha kapsayıcı bir bakış açısıyla yeniden ele alınmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda örneğin İTC teşkilatları ve ittihatçıların Millî Mücadele'nin örgütlenmesi ve sürdürülmesinde oynadığı role ders kitaplarında daha fazla yer ayrılabilir. Bunun yanı sıra bu konularla ilgili olarak tarihçilik alanındaki gelişmelerin yakından takip edilerek ders kitaplarına yansıtılmasının, ders kitaplarındaki bilgi yanlışlıklarının giderilmesinin, aynı dönemde okutulan farklı tarih ders kitapları ile aynı ders kitabının farklı bölümlerindeki birbiriyle çelişen bilgilerin giderilmesinin ve ders kitaplarında bu konularla ilgili yer verilen bilgilerin ilgili konuyu tüm boyutlarıyla kavrayacak şekilde tasarlanmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir.

Lisans Bilgileri

e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan eserler Creative Commons Atıf-Gayri Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in the e-Kafkas Journal of Educational Research are licensed under a Creative Commons-Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Etik Beyannamesi

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında belirtilen kurallara uyulduğunu ve "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirmediğimizi beyan ederiz. Aynı zamanda yazarlar arasında çıkar çatışmasının olmadığını, tüm yazarların çalışmaya katkı sağladığını ve her türlü etik ihlalinde sorumluluğun makale yazarlarına ait olduğunu bildiririz.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2007). *İttihat ve Terakki, 1908-1914*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Akđin, İ., Çakmak, M. ve Genç, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akşit, N. (1972). *Tarih III, yeni ve yakınçağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alkan, N. (2012). *Selanik'in yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid'e karşı, 1908 ihtilali*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Copeaux, E. (2006). *Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Çevik, A., Koç, G. ve Şerbetçi, K. (2020). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Dilek, D. (2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve tarih, Türkiye'de "resmî tarih" tezinin oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Goloğlu, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi I (1924-1930), devrimler ve tepkileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (1985). *Bir siyasal örgüt olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hartwell, R. M. (1999). Tarih ve ideoloji. *Liberal Düşünce Dergisi*, 14, 134-143.
- İnalçık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu araştırmaları IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karabekir, K. (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Karal, E. Z. (1945). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Karal, E. Z. (1975). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1965)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, R. (2015). Tarih öğretiminin amaçları. M. Demirel (Ed.), *Tarih öğretim yöntemleri içinde*. (ss. 37-54). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Komisyon (1931a). *Tarih III, yeni ve yakın zamanlarda Osmanlı-Türk tarihi*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Komisyon (1931b). *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Komisyon (2013). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Koprıman, K. Y., Yediyıldız, B., Alpaslan, Y., Ercan, Y., Ergenç, Ö., Genç, R., İzgi, Ö., Metin, H. ve Turgut, R. (1995). *Tarih 2, ders geçme ve kredi yönetmeliğini uygulayan ortaöğretim kurumları için*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kuran, A. B. (2000). *İnkılap tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Küçük, C. (1991). Babiâli baskını. TDV İslâm Ansiklopedisi, 4, 389-390.
- Laçın, A., Önal, B., Demir, B., Erdem, E., Kaplan, M., Arıca, M., Gündoğdu, S., Aydemir, V., Karakaya, Y. ve Çakmak, Y. (2018). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Mansel, A. M., Baysun, C. ve Karal, E. Z. (1942). *Yeni ve yakınçağlar tarihi*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Mardin, Ş. (1995). *Türk modernleşmesi, makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, E. (1956). *Tarih, lise III. sınıf*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Oktay, E. (1967). *Tarih lise III, yeni ve yakınçağlar*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Pingel F. (2003). *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Poyraz, M. (2018). *Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitaplarında İttihat ve Terakki hareketinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Southgate, B. (2012). *Tarih: Ne ve neden? Antik, modern ve postmodern yaklaşımlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Safran, M. (2015). Türkiye'de tarih eğitiminin gelişimi. M. Demirel (Ed.), *Tarih öğretim yöntemleri içinde* (ss. 9-24). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Serdarlar, N. ve Çetinkanat, F. (1964). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. İstanbul: İnkılap ve Aka.

- Stradling, R. (2003). *20. yüzyıl tarihi nasıl öğretilmeli*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Su, M. K. ve Su, K. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Su, M. K. ve Mumcu, A. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Su, M. K. ve Mumcu, A. (1996). *Lise ve dengi okullar için Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sungur, H. (2016). Geçmişten günümüze lise tarih ders kitaplarında ittihatçılık algısı. *Turkish Studies*, 11 (11), 99-114.
- Tekeli, İ. (2010). *Birlikte yazılan ve öğretilen bir tarihe doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosh, J. (2000). *Tarihin peşinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1989). *Türkiye’de siyasal partiler, C. III. İttihat ve Terakki bir çağın, bir kuşağın, bir partinin tarihi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turan, V., Genç, İ., Çelik, M., Genç, C. ve Türedi, Ş. (2009). *Ortaöğretim tarih 10*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uğurlu, N. ve Balcı, E. (1989). *Tarih lise 3*. İstanbul: Serhat Yayınevi.
- Yazıcı, F. ve Şimşek, A. (2011). Tarih öğretiminde nesnellik sorunu. *Tarih Okulu*, 11, 13-22.
- Yıldırım, E. E. (2019). Tarih ders kitaplarında İttihat-Terakki ve “triumvira”: Enver, Cemal ve Talat paşalar. A. Şimşek (Ed.), *Tarih ders kitaplarında imajlar:Devletler, halklar, kişiler içinde* (ss. 275-294). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, E., Kapan, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., Yıldız, S. ve Ardıç, Y. (2020). *Ortaöğretim tarih 11*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Extended Summary

Introduction

Since history continues to be an important weapon of ideological struggle due to the vital role it plays in the formation of beliefs, attitudes, and convictions of the society, history education is constantly trying to be influenced and controlled by political powers by using different ways and methods. History teaching is directly influenced and even shaped by the public authorities that have the authority to make and manage decisions about education, as well as the influence of power that it is indirectly exposed to through the dominant historiography understanding in the country. At this stage, some issues are brought to the forefront, some are pushed into the background or ignored by the government in a way that justifies the dominant ideology or political approaches, and at the same time, the perspective and discourse on events, facts, and historical figures are shaped and changed when necessary. Regarding this, the aim is to spread a discourse and opinion that will strengthen and disseminate the power of governments' own positions and worldviews through history teaching and textbooks, to gain political legitimacy, increase their supporters, and strengthen their base. By examining the history textbooks in a given period in a country, it is possible to reveal the change in the ideology and perspective inherent in historiography and history teaching in the historical process in that country. Studies carried out on history textbooks are meaningful and worth researching in addition to the specific aims of the research, as well as contributing to the understanding that history is not solid, static, and unchanging texts in general, but is in a constant change depending on the change in time, space and especially the dominant ideological approaches.

This research aims to reveal the change in the approach of unification and Progress Society and unionists in the history textbooks taught during the Republic period in Turkey.

Method

In this research, designed in a general scanning model, the document review method was used. The research was carried out on a sample of twenty textbooks, one textbook selected by random sampling from the history and history of the Republic of Turkey (history of the Turkish Republic Revolution and Kemalism) textbooks taught in each decennial period between 1931-2020.

Findings

In the history textbooks taught during the Republic period in Turkey, the issues related to the establishment of the Union and Progress Society are generally discussed in the context of the time of the establishment and how the society was founded, and the Thessaloniki branch of the homeland and Freedom Society established by Mustafa Kemal in Damascus. Textbooks do not provide information about the founders of the society. In the textbooks, it is stated that the purpose of the establishment of the Union and Progress Society is to ensure the declaration of legitimacy. At the wedding of Reval, the King of British Empire and the Russian Tsar decided to grant autonomy to Macedonia. Members of the Union and progress society revolted to achieve this in centers such as Thessaloniki and the monastery, as they believed that it would be possible to prevent European states from interfering in the internal affairs of the Ottoman state only with the declaration of legitimacy. Abdulhamid II was forced to declare legitimacy in the face of rebellion.

One of the topics mentioned in the textbooks regarding the Union and Progress Society is the March 31 Movement. In the textbooks, the place devoted to this subject in the historical process is his services in the preparation and management of the army sent from Thessaloniki to suppress this rebellion, and Abdulhamid's role in the emergence of these riots or his attitude towards the riots is given.

An important event carried out by members of the Union and Progress Society is the Babiali raid. In textbooks, the difference in approach to this issue is concentrated in the position taken by the Government of Kamil Pasha in the face of European states asking the Ottoman state to leave Edirne and the Aegean islands. The leaders of the Union and Progress Society claimed that Kamil Pasha had agreed to give Edirne to the Bulgarians and carried out the raid to prevent this, dismissing Grand Vizier Kamil Pasha and appointing Mahmut Shevket Pasha in his place. In the history textbook published in 1920,

Kamil Pasha did not decide to leave Edirne, ITC leaders used it as an excuse to take over the government and spread such false news to justify the raid.

The approach to the policies implemented by the members of the Union and Progress Society during their rule was negative in the history textbook published in 1931, while it turns more positive as it approaches the present day. According to these textbooks, the fact that the state was forced to enter into major wars in a row prevented the implementation of the program of the Union and the progress of government.

The textbooks contain different information about the ideology of the Union and Progress Society. In the first history textbooks of the Republican period published in 1931, it is stated that the Society adopted Turkism, but also used the ideologies of Ottomans and Islamism when necessary with a pragmatic approach. It is stated that since the 1950s, the society has adopted Turkism, and since the 1990s, they have applied the ideology of Turkish unity (Turanism) as well as Turkism.

In the textbooks, information about the role played by the unionists in the entry of the Ottoman Empire into the First World War, the practices of the unionists during the war, and the fate of the unionists after the war is given. In the textbooks, it is stated that the Union leaders Enver and Talat Pasha played an important role in entering the war. Since the 1950s, the developments that led to the entry of the Ottoman state into the war are also included. As we approach the present day from the first textbook published in 1931, the approach to these issues turns more positive.

The last issue mentioned in the textbooks about the union is the establishment of the Progressive Republican Party during the Republic period and the assassination of Mustafa Kemal. Among those who supported the Progressive Republican Party and assassinated Mustafa Kemal, the textbooks state that the former union decisively.

Discussion, Conclusion, and Recommendations

The first history textbooks of the Republican period in Turkey were published in 1931 when the organized opposition movement started with the establishment of the second group in the Parliament and ended with the establishment of the progressive Republican Party, and other internal political developments that developed accordingly still maintained their warmth. In addition to the fact that the approach to issues related to the Union and Progress Society in textbooks is generally negative, the separation of the soldier from politics, the necessity of a more rooted revolution (Republic) instead of legitimacy, etc. also led to the prominence of the issues discussed at the time of writing the textbook, which carries importance and priority, in the events of the Second Constitutional period. Again, a parallel is established between the attitude of the opposition in the face of radical reforms carried out during this period, especially the abolition of the reign and caliphate, and the actions and ideological deceptions of the Union and Progress Society during the period of rule in the textbooks. Ultimately the Union and the progress of Society in 1931 textbooks discourse approach and related topics frame though drawn to a quantity of weakening 1942, in general, began to deviate from published textbooks from the 1950s preserved this in your frame. It should be noted that the information, discourse, and approaches contained in textbooks do not follow a consistent and homogeneous line, and some approaches that were abandoned for a semester reappear in some textbooks after a while. The approach of Union and Progress Society in history textbooks taught in history and the history of the Republic of Turkey in the 1980s and 1990s and Kemalism include conflicting information in textbooks and approaches are noteworthy. In this case, it is believed that the curriculum and textbooks of both courses have different mechanisms of preparation and Decision Processes. In history textbooks, the Republican-Unionist opposition felt in 1931 textbooks gradually weakened in the process and became most neutral in the 1970s; Since the 1980s, it can be said that this opposition has evolved into the basis of the opposition of the Unionists and Abdulhamid II (Ottoman reign) at an increasing rate by 2020.

It is believed that it would be useful to re-examine the issues related to the Union and Progress Society in history textbooks and the approach style to the Union in connection with these issues from a broader and inclusive point of view. In addition, it is recommended that scientific developments in the field of historiography related to issues related to the Union and Progress Society be closely followed and reflected in textbooks, eliminating information errors and contradictions related to these topics in textbooks.